

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовано Комисију:

Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду на седници од **3. децембра 2019. године, Одлуком бр. 4044/1.**

2. Састав Комисије:

Ментор: др Александар Милановић, редовни професор, Филолошки факултет у Београду

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 17. април 2019.

др Виктор Савић, доцент, Филолошки факултет у Београду

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 27. јануар 2015.

др Наташа Вуловић, научни сарадник, Институт за српски језик САНУ

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 20. мај 2015.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Катарина Владимир, Беговић
Датум и место рођења	31. август 1987, Београд
Наслов мастер рада	<i>Семантички развитак праиндоевропских бинарних опозитива леви–десни на српском и опитесловенском плану</i>
Датум и место одбране мастер рада	8. октобар 2012, Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање мастер	Српски језик

III НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Фразеологизми са компонентом *жив* на српском и јужнословенском говорном простору: дијахронијски и синхронијски аспект”

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Катарине Беговић обухвата 419 страница компјутерски штампаног текста, а подељена је на следећа поглавља: I. Увод (1–4); II. Корпус (5–28); III. Теоријско-методолошки оквири истраживања (29–69); IV. Фразеологизми са компонентом *жив* на српском и јужнословенском говорном простору (70–312); V. Закључна разматрања (313–328); VI. Фразеогнездо *жив* (329–373); Извори (374–385); Литература (386–406); Скраћенице (407–409); Регистар фразеолошких јединица (410–418); О аутору (419). Списак извора броји 103 лексикографска и корпусна извора и 44 нелексикографска извора, а списак коришћене литературе садржи 274 јединице.

У основном тексту дисертације налази се пет табела и шест схема, којима су систематизована одговарајућа значења придева *жив* и фразеологизама са овом компонентом или су њима сумарно представљене основне карактеристике целог корпуса и поткорпуса термина. То су: *Табела 1: Приказ најважнијих значења синтагме живи огањ (ватра) (95) у тачки 4.2.2.4.1; Схема 1: Приказ полисемантичке структуре синтагме живи огањ / жива ватра (121) у тачки 4.2.2.4.5.2; Табела 1: Приказ значења синтагме жива вода (135) у тачки 4.2.2.5.1.3; Табела 1: Типичност референата (150) у тачки 4.2.2.7; Схема 1: Умрежени лексикализовани концепти жив – здрав – цео на псл. нивоу (195), затим Табела 1: Пие. корени и рефлекси у варијантама израза жив и здрав (197), и на крају Схема 2: Умрежени лексикализовани концепти жив и здрав на пие. нивоу (198), све у тачки 4.2.4.6; Табела 1: Термини (306–308) у тачки 4.7.2; Схема 1: Двочлани термини као градуална категорија (309) у тачки 4.7.3; Схема 1: Фразеолошко гнездо жив (315) и Схема 2: Реконструкција сукцесивности полисемантичке структуре придева жив (322) у тачкама 5.1. и 5.2.*

У Уводу (I) кандидат одређује предмет и дефинише циљеве свог рада, упозорава на еклектичан теоријско-методолошки оквир који је проистекао из предмета рада и дијахронијске оријентације истраживања, и на крају описује структуру рада са техничким напоменама.

У поглављу II (Корпус) наведени су и описани лексикографски извори српског и осталих јужнословенских језика из којих је ексцерпирана основна језичка грађа. Указано је на специфичности прикупљеног корпуса с обзиром на одабир теме и дијахронијску оријентацију рада.

У поглављу III (Теоријско-методолошки оквири истраживања) приказан је теоријски апарат кроз који се прикупљена грађа посматра, и у складу са тим су постављени конкретни методолошки оквири у анализи полисемије придева *жив* и фразеолошких јединица са овом придевском компонентом. Описани су основни начини на које је грађа умрежена и предложена су методолошка решења у вези са класификацијом грађе. Дефинисана је фразеолошка јединица и постављени су критеријуми у ограничењу корпуса у спроведеном истраживању. Дат је општи

историјат питања одабраног теоријско-методолошког апарата, са посебним освртом на литературу на коју се кандидат у спроведеној анализи ослања.

Поглавље IV (Фразеологизми са компонентом *жив* на српском и јужнословенском говорном простору) јесте најобимније, централно поглавље рада, подељено у седам основних тачака. После представљене опште слике о полисемантичкој структури придева (4.1), анализирана су посебна придевска значења и њихова улога у формирању одговарајућих структурно-семантичких фразеолошких модела. Посебна пажња је посвећена примарном значењу придева и фразеолошким јединицама чија се анализа испоставила неопходном за ваљану реконструкцију првобитног концепта на који се примарно значење односило. Тачка о примарном значењу придева и фразеологизмима у које придев *жив* ступа у овом значењу (4.2) представља најопсежнију тачку рада (77–245). Њена обимност последица је чињенице да придев *жив* најчешће ступа у фразеологизациони процес управо у свом примарном значењу, па је велики број фразеолошких модела обрађен у овом делу анализе – 25 модела и 47 појединачних фразеолошких јединица, са тим да у последњи број нису укључене фразеолошке варијанте, нити су урачунате различите семантичке реализације полисемичних јединица. После тачке посвећене примарном значењу придева и његовој фразеологији, анализирана су преостала четири општа концепта која полисемантичка структура придева обухвата, заједно са фразеолошким моделима у које придевска компонента у секундарним значењима улази: Опште значење II 'постојећи', са два фразеолошка модела и његовим реализацијама (4.3); Опште значење III 'активан' (4.4), такође са два фразеолошка модела и њиховим реализацијама; Опште значење IV 'интензиван' (4.5), које не ступа у фразеологизациони процес; Опште значење V 'првобитни облик' (4.6), продуктивно у образовању појединачних термина. Последња тачка поглавља (4.7) посвећена је терминима, који представљају специфичан поткорпус и представљени су као градуална категорија са недискретним границама.

Закључна разматрања (V) подразумевају синтезу истраживања и интегрални увид у структуру фразеолошког гнезда *жив*, посебан осврт на особености полисемантичке структуре придева *жив* и фразеолошког корпуса са овом придевском компонентом, као и одељивање аутохтоних српских језичких појава од остатка (јужно)словенског простора.

Након Закључних разматрања, поглавље Фразеогнездо *жив* (VI) даје увид у систематизован основни корпус истраживања са најважнијим особинама до којих је кандидат дошао у анализи.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

У поглављу II (5–28) кандидат детаљно представља одабрану концепцију корпуса и критеријуме према којима је његова ексцерпција извршена. То је нарочито важно с обзиром на ограничења ексцерпираних лексикографских извора у стварању репрезентативног узорка историјског корпуса. У приступу овом проблему кандидат је поступио обазриво, узимајући у обзир ареалну дисперзивност обухваћене грађе, као и појаву хомогене диглосије у историји српског језика. Такође, кандидат је оправдао одлуку да дијалекатске изворе искључи из основних извора за прикупљање корпуса чињеницом да су дијалекатски речници махом диференцијални у односу на *Српски рјечник* (1818) или РСАНУ.

Како је прецизно формулисано у Уводу (1–4), кандидат је пред себе поставио неколико циљева, од којих се као најважнији општи циљ издвојио интегрални приступ лексичкој семантици придева *жив* и фразеолошкој семантици јединица са овом придевском компонентом, који уједно представља новину у досадашњим истраживањима лексичке и фразеолошке семантике у србистици. Овакав принцип анализе заснован је на два хипотезама, које су се у анализи показале оправданим: прва је претпоставка да је семантика придева индуктор експресивности синтагматских структура и важан чинилац фразеологизационог процеса; друга је претпоставка да се без увида у конкретне синтагматске спојеве не би могла стећи целовита слика о концептима које је придев означавао кроз време. Последица оваквог семантичког приступа јесте методолошки оквир фразеолошког гнезда као структурно-семантичка категорија чија се уређеност може сагледати према основним принципима категоризације из перспективе реализације лексичких значења придева. Овај методолошки оквир кандидат детаљно образлаже у поглављу III (55–69) и успешно примењује у анализи у поглављу IV (70–312). Као важан циљ рада у поглављу III истовремено је постављен и приступ полисемантичкој структури придева као високомотивисаној дијахронијској категорији, који је кандидат успешно применио у анализи семантике придева у поглављу IV, што такође представља методолошку новину у досадашњим србистичким истраживањима.

Обрада појединачних значења придева и фразеолошких јединица са компонентом *жив* у поглављу IV врло је темељна. Кандидат је узимао у обзир различите расположиве изворе словенских, а по потреби и несловенских језика и консултовала обимну релевантну литературу, коју је критички просуђивала. За сваку језичку јединицу предложен је одговарајући хронолошки оквир, реконструкција мотивационе базе фразеолошке јединице, као и реконструкција дубинског фразеолошког модела. У анализи су посебно значајне разматране појаве попут фразеолошке полисемије (110–123); могућности прасловенске фразеолошке реконструкције (88–109; 124–128; 131–144; 145–146), фразеолошке хомонимије (201–204), а у више наврата разматрају се и друге важне појаве у фразеолошкој анализи: могућности универбизације фразеолошке структуре, нарочито проблем калкирања лексичких значења и фразеолошких модела, те секундарна фразеологизација.

Закључна разматрања (313–328) језгровито сумирају резултате спроведене дијахронијске анализе, и одговарају циљевима истраживања постављеним на самом почетку рада.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Беговић, Катарина: „Фразеологизми са компонентом жив – историја и савремено стање (О фразеологизму *виче (јауче, дере се) не(т)ко као да га жива деру*)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/1, 2016, 395–405.
2. Begović, Katarina: „What does worrying do to us? On the phraseme *pojesti se živ* ‘to eat oneself alive’ in Serbo-Croatian and Slavic languages in general”, у: *Beiträge zum 20. Arbeitstreffen der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)*, Band 20, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2017, 8–17.

3. Беговић, Катарина: „Семантика придева *жив* на штокавском језичком простору. О придевској платисемији”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/1, 2018, 301–311.
4. Begović, Katarina: „Vatra među prototipičnim nosiocima osobine živog na štokavskom jezičkom prostoru”, u: *Beiträge zum 21. Arbeitstreffen der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)*, Band 21, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018, 8–17.
5. Беговић, Катарина: „Жива вода као божанска хипостаза – етимолошки примарно значење синтагме жива вода” (рад излаган у виду постер-реферата на XVI међународном конгресу слависта одржаном 20–27. августа 2018. у Београду), *Књижевност и језик*, LXV, 3–4, 2018, 361–375.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат наводи различите закључке свог истраживања, од којих се као најважнији могу издвојити следећи:

1) полисемантичка структура придева *жив* јесте хијерархијски устројена, разграната, издељена на различите категорије и поткатогије, али са релативном дијахронијском стабилношћу примарног значења и са могућношћу да се остале секундарне семантичке реализације објасне путем примарног значења, а секундарна путем терцијарних;

2) придев *жив* је прешао дуг развојни пут од семантичког примитива до придева широког, општег примарног значења, што потврђује директну везу између неодређености значења и важности десигната који је лексичким значењем изражен; анализом примарног значења придева уз лексеме *ватра*, *вода* и *бог* на псл. нивоу, са освртом на ширу индоевропску перспективу, кандидат је закључио да је рано пие. примарно значење придева вероватно одговарало концепту ’активан, ’пун енергије’ (што одговара базичној семантици примитива ’жив’), а да је тек у каснијем пие. периоду прошло кроз модификацију и постало опонент примарног значењу лексеме ’мртав’;

3) као општа семантичка тенденција придева *жив* издваја се потпуна или делимична деплеција, затим позиција интензификатора као последица семантичког пражњења, као и интензивна перспективизација придева у одређеним контекстима, као последица делимичне десемантизације;

4) придев у фразеологизациони процес најчешће улази са примарним значењем, што потврђује природу фразеологизама у ужем смислу јер њихова базна синтагма подразумева конкретно денотативно значење;

5) експресивност је у директној пропорцији са семантичком позицијом придева у свим фразеолошким јединицама са конотативним значењем, и та позиција се најчешће може окарактерисати као позиција интензификатора (и додатног квалификатора) лексичког значења (када се говори о експресивним колокацијама) или глобалног фразеолошког значења (када се говори о фразеологизмима у ужем смислу);

6) у складу са примарном експресивном функцијом фразеолошке јединице, позиција придева интензификатора (и квалификатора) углавном је обавезна;

факултативност придева своди се на последицу универбизације фразеолошке структуре или на појединачне примере;

7) кандидат је у анализи потврдио хипотезу о сличној полисемантичкој структури придева на ширем словенском простору засновану на чињеници да придев означава суштинску категорију у доживљају стварности, али и на потврђеној претпоставци да је семантички потенцијал придевског корена наслеђен из пие. периода; са друге стране, кандидат је анализом установио да око 20% фразеолошког корпуса представља аутентичну одлику српског говорног простора; на крају, закључено је да се придев у позицијама интензификатора (и квалификатора) остварује на целом јужнословенском простору, али да српски говорни простор одликује изразитија десемантизација придева и последично, чешћа улога интензификатора и интензивније перспективизације.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Катарине Беговић представља истраживање засновано на богатом и адекватно селектованом корпусу. Тај корпус обрађен је компетентно и иновативно, уз примену модерног теоријско-методолошког апарата. Кандидат је показао добро познавање литературе у вези са предметом истраживања. Мишљења других аутора су коректно наведена, са тим да их кандидат критички просуђује, а неретко и коригује. Њена дисертација уродила је несумњивим научним доприносима, од којих овде издвајамо три најважнија.

Први се огледа у теоријско-методолошком приступу који ревитализује принцип фразеолошког гнезда са центром у полисемантичкој структури придева у складу са теоријом прототипа. Овако осавремењен приступ омогућава, са једне стране, свестран увид у семантику одабране лексичке јединице, а са друге, темељан увид у важне чиниоце фразеологизационог процеса и индукторе његове експресивности, за које је могуће успоставити основне законитости у образовању фразеолошког модела.

Други је видљив у анализи полисемантичке структуре придева као дијакхронијске категорије, која потврђује мотивисаност и динамичност као инхерентне особине полисемантичке структуре лексеме.

Трећи можемо уочити у могућности реконструкције фразеолошке јединице на псл. нивоу. Реконструкција фразеологизама на псл. нивоу представља значајан задатак славистике уопште, чему се, са изузетком појединачних радова из области етимологије, до сада у србистици није посвећивала већа пажња.

На крају, с обзиром на природу фразеолошке јединице, која често садржи различите културне наносе, овај рад осим лингвистичке има и изражену културолошку димензију.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне позитивне оцене дисертације, Комисија једногласно предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да Извештај о оцени докторске дисертације мастера Катарине Беговић, под насловом *Фразеологизми са компонентом жив на српском и јужнословенском говорном*

простору: дијахронијски и синхронијски аспект, прихвати и упути га Већу друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност и да кандидата, по добијању сагласности, позове на усмену јавну одбрану рада.

Београд, 4. децембар 2019.

Комисија:

др Александар Милановић, редовни професор

др Виктор Савић, доцент

др Наташа Вуловић, научни сарадник